

КУЛТУРОЛОШКА РЕВИЗИЈА СХВАТАЊА НОРМАЛНОСТИ У “Ψ” НАУКАМА

Абнормалност: Научни или метафизички проблем?

Психолошка абнормалност – често употребљавана као синоним за изразе „душевна болест” или „ментални поремећај” – једно време је у Западној цивилизацији поистовећивана са појавом „лудила”, чији је узрок приписан анимистичким, наднаравним или физичким силама (Fuko, 1980). Временом, ова схватања замењена су многим савременим оквирима за дефинисање абнормалности. Њима се „абнормалност” дефинише као врста телесне болести, или као последица нерешеног унутрашњег психичког конфликта, или као поремећен начин мишљења, или маладаптивно понашање, или као физичка или генетска аномалија (Parker et al., 1995). С друге стране пак, настојања да се дефиниције абнормалности одбаце бројна су као и сама теоријска настојања да се она дефинише. Неки аутори су држали да је недопустиво објашњење по коме је абнормалност физичка болест или генетска аберација (Szasz, 1982; Cooper, 1986). Други су сматрали да описивање абнормалности не може и не сме бити сведено на дисфункцију психе (Gergen, 1994), нити се оно може објаснити као посебна врста биохемијске или анатомске неправилности (Simon, 1994). Остали, под утиском великих културних и контекстуалних разлика у опoјмљивању абнормалности, нису прихватили постојање како једног *узрока* абнормалности, тако и једног *модела* довољног за разумевање свих њених врста (Benedict, 1934; Magaro, 1976; Loue, 1998).

Многobројна и дуготрајна настојања да се абнормалност објасни, као и радикалне промене ових објашњења током времена, указују на извесну друштвену несигурност у дефинисању ове појаве. Тренутно се мирне душе

може тврдити да не постоји неки познат квалитет карактеристичан за све случајеве абнормалности, као ни прецизна дефиниција на основу које се абнормално може разликовати од нормалног (Rosenhan, 1984). Неки иду дотле да тврде да једне коначне дефиниције абнормалности никад неће ни бити (Parker et al., 1995). Мада је сагласност већа међу оним ауторима који сматрају да ће се дефинисање абнормалности мењати, у зависности од времена и културе (Gaines, 1992), фундаментално питање да ли је могуће доћи до једне њене свуда и заувек прихваћене дефиниције – односно до „реалности” абнормалног – још увек је отворено. Иако има много оних који су убеђени да се појам абнормалности односи на стварну појаву која се може открити и која се може објективно дефинисати, све је већи број аутора који сматрају да се абнормалност конституише у односима између људи; да не постоји ван делатности људског ума, и да се може само „интерсубјективно” дефинисати. Другим речима, све је гласнији и израженији глас оних који тврде да, у настојањима да се абнормалност дефинише, фундаментална метафизичка питања о стварности и сазнању играју пресудну улогу.

Било како било, проблем абнормалности ситуиран је у контекст „Ψ наука” (*психологија, психотерапија и психијатрија*) које су претрпеле снажан утицај позитивизма. До завршних деценија прошлог века, већином је у овим областима преовлађивало уверење да се једини плодан оквир за разумевање психопатологије заснива на позитивистичком приступу науци. Према овом схватању, заснованом на објективном, постојаном и кумулативном знању о стварности, научне теорије настоје да открију истину о томе какав је свет и како ствари у њему функционишу, а свако бављење метафизичким поставкама које се нису могле проверавати научним средствима није имало научни легитимитет. Међутим, скорашња схватања психопатологије карактерише све веће неслагање са оваквим погледима (Gaines, 1992; Simon, 1994; Kutchins & Kirk, 1997; Neimeyer & Raskin, 2000; Horwitz, 2002). Опсежним променама у овим схватањима постигнута је и сагласност о уважавању испитивања метафизичких поставки у изучавању психопатологије (Mahoney & Lyddon, 1988), мада су епистемолошки и метафизички оквири из филозофије повезани са изучавањем психопатологије исто колико и оквири научних дисциплина – уколико нису и важнији. Тако, постаје све јаснија пресудна важност сржног онтолошког проблема повезаног са свим системима у историји сазнавања људи, а који се тиче постојања једне засебне стварности на коју се ови системи односе. Неизбежно питање које се у вези са тим поставља је следеће: Да ли абнормалност „постоји” у онтолошком смислу, и да ли је могуће њено сазнавање?

Најшире прихваћени оквир за дефинисање абнормалности, „Дијагностички и статистички приручник за менталне поремећаје америчког психијатријског удружења” (APA, 1994), промовише идеју да се сваком дијагнозом јасно именује и описује „онтолошки евидентна” абнормалност која постоји у људском бићу. У оваквом ставу има неколико поставки које се узимају здраво за готово. Пре свих, то је постојање стварне, онтолошке абнормалности која је смештена „унутар” људи. Друга поставка подразумева да ова реалност, с обзиром да заиста постоји, не само да треба да се именује и опише, већ да су постојећи дијагностички системи способни за описивање истине о њој, односно да верно преносе каква абнормалност „стварно” јесте.

Нажалост, околности које у последње време преовлађују у свету најчешће се повезују са изразима као што су „криза система”; „губитак вредности”; „ризична друштва” итд, што је од посебног интереса за области психијатрије, психологије и психотерапије. С једне стране, ове околности изазване су редукционистичким приступом психолошком животу, усредсређеном на симптоматско понашање, у коме се психолошка брига своди најчешће на елиминацију симптома, а с друге стране, повећаним притиском који врше људи у свом очајничком трагању за решавањем пресудних животних питања која се тичу смисла, сврхе и квалитета живота и која превазилазе објашњења поремећаја заснована на „различитостима у понашању” и „неадекватним осећањима” (Leitner & Phillips, 2003). Истовремено, ове околности представљају и велику прилику за преображај уврежених схватања у „Ψ наукама” која се тичу схватања природе психолошких поремећаја. Другим речима, пред психијатрима, психолозима и психотерапеутима искрсла је велика шанса да развију интелектуално прихватљивије и морално одбрањивије начине разумевања људске патње који уважавају и поштују домен људске особности (надајмо се знатно више него тренутна верзија „Дијагностичког и статистичког приручника за менталне поремећаје”), напоре са развијањем и систематизовањем осетљивијих начина за вредновање терапијског учинка од оних који су засновани на једностраном критеријуму елиминације симптома. У ту сврху је неопходно пружити подршку свим интелектуалним стремљењима која заговарају преиспитивање свих поставки које се узимају здраво за готово у домену одређивања абнормалности, па и поставке система за дијагностиковање менталних поремећаја који, као и сви системи за класификацију, не описује један „ментално неутрални” поредак, већ се заснива на извесним вредностима, културним специфичностима и претпоставкама које се могу и морају

довести у питање. Стога је неопходно пре свега размотрити критеријуме за постављање границе између нормалног и патолошког; порекло ове границе и начин на који је конституисана у хуманистичким наукама, као и неке од последица које ова граница има у различитим доменима друштвене праксе.

Норма: Огледало природе или дејство културе?

Норма, нормализација и нормалитет у најтешњој су вези са васпитањем и образовањем. Циљ ових поступака представља уобличавање јединке која успешно функционише у контексту дате културе – другим речима, формирање *нормалне* јединке. Ова веза толико је фундаментална да се дуго није сматрало да је уопште треба доводити у питање. Уопште узевши, образовање и васпитање – као основна подручја проучавања педагогије и андрагогије – представљали су вид процеса друштвене оптимизације. С обзиром на то да су, након технолошке револуције, друштва нагло постајала сложенија, рационализација и стандардизација производње пропраћене су адекватним променама у друштвеним односима. То је нужно захтевало и модификацију људског понашања и размишљања. Хуманистичке науке жижу своје примене налазе у проучавању специфичности насталих промена. Ове науке нису у наслеђе добиле јасно омеђен домен који тек треба обрадити помоћу расположивих ресурса – научних појмова и метода, јер њихово епистемолошко поље није спадало у домен датости. Пресудно ангажовање у овом пољу било је засновано на утврђивању разноврсних норми важних за понашање људи, али и спровођења нормализације. Циљ је био обезбеђење нормалитета – нужног услова за успешно функционисање појединаца у друштвеном животу заједнице.

Лексикон страних речи (Вујаклија, 1986: 615) садржи неколико одредница које се тичу латинске речи норма. То су: *норма* – „правило, пропис, мерило, основа, начело рада, угледни пример”; *нормалан* – „који одговара правилу, правилан, прописан, редован, природан; узоран, за углед, угледан, примеран; *фиг.* душевно и телесно здрав, нпр. нормалан човек”; *нормалитет* – „стање које одговара прописима или правилима, редовно стање; стање потпуног телесног и душевног здравља”; *нормализација* – „1. сређивање, довођење у нормално стање; 2. стандардизација”; *стандардизација* – „рационализација производње путем смањивања већег броја облика производње на мањи број типичних образаца (стандарда) истог квалитета, облика, величине, тежине, итд”; *стандард* – „свака законом утврђена мера, нормална мера, мерило;

нешто што важи као узор и што је признато као класично” (Ibid.: 868).

Из дефиниција у наведеним одредницама тешко се може сазнати порекло норми. На питање – ко одлучује о томе да ли је нешто природно, узорно или нормално?, најчешће се добија безличан одговор – „друштво” или „јавно мњење”. По свему судећи, норме представљају производ хегеловског духа, који није дух неке конкретне особе, већ дух *људи* – који припада Божанском Духу. Овај натчовечански, објективан дух, који током историје настоји да уђе у свест појединачних смртника, представљао је довољну гаранцију да се даље истраживање порекла норми прекине. Тиме су на сигурној удаљености држани и критеријуми на основу којих је неко понашање проглашавано природним и прихватљивим све док поверење у креирање друштвених норми није нашло новог јемца – дух науке. Научна достигнућа и развој науке поистовећени су са напретком друштва. Декларисана морална индиферентност и политичка невиност науке модерном човеку представљале су довољну гаранцију за веру у новонасталу објективност, а дух ренесансе превео је „Божије око истине” у посед науке чији је задатак описан као експлицирање постојећег поретка природних сила које треба да се ставе у службу човечанства. Делатност научника представљана је као делатност заједнице посвећеника чији је циљ откривање природних категорија од којих је свет сачињен, а норме засноване на овако племенитом подухвату ни изблиза нису деловале као норме засноване на интересима неке повлашћене групе. Преиспитивање истина утврђених помоћу научног метода деловало је за просечног смртника подједнако светојудно као и преиспитивање „Божије истине”. Тако је установљена фундаментална заснованост нормалности на ономе што је природно и што постоји само по себи као еманација саме људске природе.

И поред несумњиво корисних доприноса науке, пар векова касније, дошло је и до преиспитивања сржних поставки епистемологије модерне. Постмодернисти, али и припадници антипсихијатрије, хуманистичке психологије, критичке психологије и конструктивизма, довели су у питање устаљено разумевање људске природе као природне категорије која постоји независно од ума, језика, културе и историје. У питање су доведене и норме засноване на гледишту да постоји „природно” понашање, као и могућност да се нормалност и ненормалност проучавају као природне категорије људског понашања које треба што тачније разликовати. Али тек су Фукоови радови (Фуко, 1971, 1980, 1990) јасно показали да установљавање норми *производи* абнормалност, односно да ненормалног понашања нема уколико

нема унапред утврђених стандарда нормалности који увек представљају друштвене конвенције које су нужно арбитрарне. Као што фундаментално начело кривичног права *Nullum crimen sine lege* јасно даје до знања да не постоји кривично дело без закона, тако и Фуко јасно даје до знања да девијације у људском понашању не може бити без претходно установљене норме о нормалном понашању. Као што без закона не може бити злочинца, тако без утврђеног стандарда нормалног понашања не може бити ни одступања од тог стандарда – односно девијантног понашања. Другим речима, нормалност производи ненормалне на исти начин на који закон производи криминалце (Фуко, 1997).

Извор проблема: Порекло димензије нормално – абнормално

Димензија нормално–абнормално представља прилично нестабилно једињење и хетероген скуп разноврсних дискурса који се у њима користе. Триједар знања од кога су ове науке саздане: биологија, економија и лингвистика (Фуко, 1971), представља основу на којој се димензија нормално–абнормално учврстила као амалгам три друге различите димензије засноване на вредносно–нормативним принципима: медицине, са својим нормираним поларитетима *здраво* и *болесно*; економије, са нормативним поларитетима „корисно” и „бескорисно”; и лингвистике, са биполарним нормативним половима „смислено” и „бесмислено”.

Биолошким одређењем болести у медицини, Хипократ је ставио тачку на религиозни модел схватања болести, односно идеју да је болест божија казна за грех који неко мора да окаје. Са открићем микроба, потпуно се усталило схватање да је болест морално неутралан догађај изазван нападом микро-организама који угрожавају човеково телесно функционисање, па и само његово постојање. Када је човек угрожен у тој мери да и његове биолошке функције постају угрожене, говори се о болести. С обзиром на то да људи код лекара нису ишли кад су били здрави и када њихове биолошке функције нису биле угрожене, није било потребе причати много о здрављу, тако да је у многим медицинским дефиницијама здравље имплицитно одређивано као одсуство болести.

Економија и њени нормативни поларитети: корисно и бескорисно, такође су учествовали у конституисању димензије нормално-абнормално. Једно време сматрало се да помоћу економије могу да се превазиђу опасности и тешкоће у којима се модерни свет налази. Ова наука нудила је јасне разлике

између «економског» понашања које је корисно, и онога неекономичног, односно бескорисног за човечанство. Уколико се неко понашање сматрало бескорисним, не само да је довођено у питање, већ се енергично порицало и само право његовог постојања. Све што је спречавало економски напредак самим тим је проглашавано бескорисним, а људи који су се таквим понашањем бавили постајали су друштвена срамота, саботери економског прогреса или једноставно речено – будале. Понашање које није било у функцији економског прогреса представљало је девијацију од његових норми, субверзивно и ненормално понашање. Ова димензија постала је толико важна, да је избила на прво место лествице друштвених потреба:

Назовите неку ствар неморалном или ружном, уништитељском по души или деградирајућом, опасном за мир у свету или благостање будућих генерација; све док нисте показали да је она „неекономична” нисте заиста довели у питање њено право да постоји, расте и напредује (Schumacher, 1973: 34).

Уклапање лингвистике са поларитетима: смислено и бесмислено, у овакав начин размишљања није било очигледно све до појаве Лакановог и Фукоовог дела. У том смислу, Лакан је сматрао да психотична стања представљају „распад значења”, односно процес распадања нормативно успостављених значења. Потпуно лудило за Лакана значи потпуни колапс на нивоу субјектове интегрисаности у симболички поредак. За њега је лудак идиот, али не због менталне инсуфицијентности, већ због своје јединствености која произилази из неуклопљености у норму симболичког поретка (Лакан, 1981). Са Фукоом, конститутивна улога лингвистике у стварању друштвених наука постаје још јаснија:

Мисао се може мислити само кроз језик и у њему, тако да се у самом језику налази позитивитет који вреди као суштински. Рекло би се да лингвистика са таквом улогом, понавља само оне функције које су некада припадале биологији или економији, када се у деветнаестом и почетком двадесетог века јавио покушај за уједињењем хуманистичких наука уз очување концепата позајмљених од биологије и економије (Фуко, 1971: 419).

Јасније речено, оно што се може разумети, што има смисла и што је уклопљено у симболички поредак друштва, пожељније је и нормалније од оног што је неразумљиво, семантички нејасно и представља збрку значења.

Прихватањем поларитета здраво-болесно, корисно-бескорисно и

смислено-бесмислено из биологије, економије и лингвистике стекли су се услови за уобличавање димензије нормално-патолошко. Оглушивање о норме понашања објашњавано је дотле опседнутошћу ђаволом, а поступци третмана примерени овом моделу били су стравични: бичевање, сакаћење, чак и спаљивање на ломачи. Појавом психијатрије средином XIX века, медицина је преузела бригу над душевно оболелим особама чије је понашање одступало од друштвених норми. Девидантне особе су тада проглашене „душевно болесним”. Појам душевне болести јавио се на основу уверења да душевна болест може представљати верну копију телесне болести. Тако су појмови физичке медицине примењени на особе чије је понашање на неки начин психички девијантно, за које је почело да се сматра да нису одговорни за то понашање и да га због њега не треба кажњавати. Они су „душевни болесници”, а особе које преузимају одговорност за бригу о њима зову се „психијатри”. Уз то, појам душевне болести има и своје друштвене импликације које се тичу одређења начина на који ће се поступати са особама које имају психичке проблеме. То се понашање, дакле, зове „абнормално”, и класификује се на основу „симптома” који доводе до постављања „дијагнозе”. Процес којим се девијантној особи помаже да се прилагоди да би могла да се повинује друштвеним нормама јесте лечење: „соматско” или „психичко”. Уколико су ове промене успешне, за душевног болесника се каже да је излечен.

Паралела са одређењем телесног здравља је и овде видљива: Уколико у душевном (баш као и телесном) функционисању оваквих особа нема проблема, здрав разум нам налаже да закључимо да је она здрава. Међутим, то не значи да ће у том случају свако њено понашање бити и економски корисно, нити пак свако понашање које је здраво и корисно мора да има јасно значење и смисао. Другим речима, у разликовање нормалног и патолошког понашања уплеле су се димензије значења које нису повезане и чији полови „здро, корисно и смислено” или „болесно, бескорисно и бесмислено” не морају да буду у позитивној корелацији. Тако није било могуће повући јасну границу раздвајања која би омогућила одрживо мерило о томе која су понашања нормална, а која нису. Нажалост, у богатом репертоару праксе психијатрије и даље недостаје разрађено схватање „нормалности”, односно теорије нормалног функционисања од кога би абнормалне особе одступале.

Стога, велика и конфузна породица абнормалних не означава само једну фазу почетне несигурности психијатрије. Штавише, она представља производ читавог скупа контролних институција и механизма за надзор. Поред три поменута поларитета из биологије, економије и лингвистике, ова категорија формирала се на основу три елемента који се нису сасвим истовремено конституисали: „Људског чудовишта; личности коју треба поправити и онаниста” (Fuko, 1990). Тако је абнормална јединка проистекла из правно-природне изузетности чудовишта, мноштва непоправљивих и свих апарата за њихову поправку и из лавиринта дечје сексуалности. Абнормалне је требало разграничити од нормалних зато да би се поступци васпитања и образовања – уобличавања јединке која ефикасно функционише – могле успешно спроводити изграђивањем друштвених норми и нормалног понашања. Оне особе код којих то није полазило за руком, требало је одвојити да би им се пружила шанса да се помоћу разних друштвених институција и специфичних апарата за одржавање и поправку друштва излече и нормализују – односно изнова асимилују у преовлађујући поредак заснован на нормама. Уколико овај пројекат не успе, постојеће друштвене институције представљају објективног јемца њихове контроле и спутавања оних понашања којима могу угрозити не само друге, већ и себе.

„Потрошене категорије”: Потврда прогреса науке или патологизација друштва?

Пројекат раздвајања нормалних од абнормалних представља дуготрајан подухват који се спроводи, дотерује и мења откада је конституисана димензија нормално–патолошко. Нажалост, њена хетерогеност и прикривена дисхармонија раније поменутих димензија довела је до тога да се у једној димензији разграничења мешају и природно, и културно, и обичајно, и етичко, и правно и још много тога. Зато није чудно да је велики део психијатријских напора био посвећен трагањима за једном категоризацијом патолошког понашања у којој ће бити обелодањен јасан критеријум разликовања и у коме ће се уредно класификовати сви *постојећи* облици менталних поремећаја.

Америчко психијатријско удружење у званичном „Дијагностичком и статистичком приручнику” верзија IV (у даљем тексту DSM-IV), даје следећу дефиницију менталног поремећаја:

У DSM-IV, сваки ментални поремећај опoјмљен је као клинички значајан понашајни или психички синдром или склоп који се догађа у једном појединцу и који је повезан са тренутним невољама (тј. болан симптом) или неспособностима (тешкоћама у једној или више важних области функционисања) или са значајно повећаним ризиком од смрти, бола, неспособности, или неког важног губитка слободе. Поред овога, овај синдром или склоп не сме да буде само неки очекивани или културно санкционисани узврат на неки посебан догађај, на пример смрти вољене особе. Штагод да је оригинални узрок, он мора да буде размотрен као манифестација понашајне, психолошке и биолошке дисфункције у појединцу. Ни девијантно понашање (тј. политичко, религиозно или сексуално) нити сукоби који су примарно на релацији појединац и друштво, нису ментални поремећаји уколико девијантност и сукоб није симптом дисфункционисања појединца на начин који је горе описан (APA, 1994: xxi-xxii).

Најблаже речено, овим напором уобличен је један критеријум који је сасвим нејасан. То можда не би било тако страшно да DSM-IV не представља вишедеценијску круну психијатријских напора да се патолошко дефинише и класификује.

Настојање да се ментални поремећаји што јасније дефинишу довело је до тога да терминологија за исказивање менталних поремећаја напредује и шири се застрашујућом брзином. Анализујући овај пројекат, Герген и сарадници (Gergen, Hoffman & Anderson, 1996) опомињу да је 1929. године публикација дела „Неурозе”, Израела Векслера, бројала само дванаест категорија психичких поремећаја. Објављивање Розанофовог „Приручника за психијатрију и менталну хигијену”, 1938. године, обухватило је четрдесетак психичких поремећаја, од којих су многи – као „морална дефицијентност”, „вагабундство”, „мизантропија” и „мастурбација” – нестали из употребе. Недуго затим, 1952. године, Америчко друштво за психијатрију објавило је први „Дијагностички и статистички приручник за менталне поремећаје”, у коме се налази 198 различитих менталних поремећаја. У његовом другом издању, DSM-II, из 1968. године, помиње се 221 категорија. По објављивању DSM-III, 1980. године, овај тренд се наставља и број категорија психичких поремећаја у четвртој верзији из 1994. године (DSM-IV) нараста на 340, са тенденцијом даљег пораста.

Уместо прихватања здраворазумског уверења да је до пораста броја менталних поремећаја довео напредак науке, која у последњих двадесетак

година располаже моћнијим средствима којима се откривају многи поремећаји који су до сада измицали моћима запажања, овај тренд се може посматрати и као пројекат „патологизације друштва”, јер се под велом открића постојећих неприродности и дисфункција у понашању уобичавају разне категорије које су производ моралних подухвата примерених друштвеним стандардима. „Психолошка зависност од интернета” представља најновији пример абнормалности за коју се тврди да постоји независно од животних ситуација и културе којој припадају особе које се проглашавају поремећеним на овај начин. Све више људи се проглашава поремећеним, а истовремено се не експлицира критеријум поремећености који повлађује интересима недовољно јасно диференцираних друштвених група. Нажалост, овај тренд присутан је од самог почетка употребе димензије нормално-патолошко. Њена историја пуна је многих „онтолошки евидентних” менталних поремећаја који су нестали из психијатријске праксе и постали посебна врста „потрошених категорија” у дијагностиковању абнормалности.

Томас Сас, један од родоначелника антипсихијатријског покрета у својевремено веома утицајној књизи *Производња лудила*, дао је детаљан преглед главних догађаја у крсташком рату који је против мастурбације вођен више од двеста година, у коме су се особе склоне овој активности медиализовале и сматрале поремећеним (Szasz, 1982). Тешко је рећи када је дијагноза мастурбације у потпуности нестала из психијатријског апарата, али је сасвим јасно да се на мастурбацију данас гледа са много више благонаклоности него пре неколико стотина година. Лестер Бернам, четрдесетдвогодишњи рекламни агент и главни јунак филма *Америчка лепота*¹, упочетним кадровима снимљен је укупатилу док говори: „Погледајте ме. Дркам под тушем. То ће ми бити најлепши тренутак у целом дану. После ће дан бити све гори и гори”. Схватање абнормалности се временом толико променило да ова сцена код гледалаца није изазвала страх да ће се главном јунаку „осушити кичма”, или да ће бити повод да им деца крену на пут без повратка, или да је ова опсцена радња, нешто што може на било који начин угрозити друштво. „Онтолошки евидентан” статус мастурбације као психичког поремећаја који озбиљно може да угрози судбину човечанства једноставно је „испарио”. Мастурбација је данас прихваћена као део свакодневних активности, стање које одговара прописима и очекивањима савременог друштва. Другим речима, стање *нормалности*.

Мастурбација није једини поремећај који је дуго времена био уврежен у психијатријску праксу, а затим једноставно нестало из ње. Мада су

1 Филм *Америчка лепота* (American Beauty) снимљен је у продукцији куће „Dreamworks Pictures” 1999. године. Режирао га је Сем Мендиз (Sam Mendes) по сценарију Алан Бола (Alan Ball), а главну улогу у њему тумачи Кевин Спејси (Kevin Spacey). Овај филм добио је награду Америчке академије за филм *Оскар*, и то у категоријама за најбољи филм, најбољу режију, најбољег глумца, најбољи оригинални сценарио и најбољу фотографију 2000. године.

хомосексуалне активности историчарима одавно познате (у културним специфичностима античких времена биле су третиране пре као питање животног стандарда него психичког поремећаја), оне су се на патолошкој сцени појавиле у другој ревизији DSM-а из 1968 године, као једна врста од десет наведених сексуалних девијација. Бројне демонстрације политички активних група хомосексуалаца које су уследиле седамдесетих година довеле су до тога да у данашњој верзији DSM-IV хомосексуалност схваћена као поремећај уступила место „хомофобији”, односно поремећају који се заснива на страху од патолошких аспеката хомосексуализма. Релативно краткотрајан излет једног облика сексуалне активности у поље патолошког понашања мање је интересантан од легитимитета који је током овог периода даван различитим поступцима за лечење хомосексуалности. Качинс и Кирк дају исцрпан преглед метода којима се током овог периода у психијатрији хомосексуалност „лечила”:

Хируршке интервенције: кастрација, вазектомија, лоботомија, стерилизација, клиторидектомија и хистеректомија.

Хемијске интервенције: сексуални стимуланси, сексуални депресанти, хормонске инјекције (естрогена, тестостерона, прантурона, итд.), фармаколошки шок: матразол, ЛСД.

Психолошке интервенције: апстиненција, терапија прилагођавања, психоанализа, хипноза, разни облици аверзивне терапије, групна психотерапија, десензитизација, примална терапија.

Друге процедуре: анафродизијаци, електрошокови, итд. (Kutchins & Kirk, 1997: 59).

На питање да ли су психијатри који су хомосексуалце годинама подвргавали овим болним и суровим методама били политички манипулисани, жртве научне заблуде, или, пак хомофоби које треба лечити – још увек није одговорено. Због тога се овај рад може посматрати и као својеврсан вид расправе о овом питању.

Међутим, мастурбација и хомосексуализам нису једини примери дијагноза чија се „онтолошка евидентност” мењала у различитим културама и епохама. Постоји преглед читавог низа дијагностикованих категорија менталних поремећаја и дијагноза (Hare-Mustin & Marecek, 1997) чија је „онтолошка евидентност” у ствари представљала чудно једињење медијализације правног, социјалног и економског дискурса. Ова евидентност је временом „испарила” из медицинске праксе, али је њен ефекат за људе, који су

захваљујући овим дијагнозама третирани као абнормални, био далеко од било каквог исцељења.

Најдрастичнији пример вероватно представља дијагноза „драпетоманија (скована од грчких речи *drapethes* – трчати, бежати и *mania* – гоњење). Ову дијагнозу смислио је 1850. године Семјуел Картрајт (Samuel Cartwright) да би означио „патолошко својство робова да теже ка слободи”. Поред драпетоманије, која се одржала све до потпуног укидања ропства, у америчкој психијатријској пракси коришћена је и дијагноза *dyaesthesia aethiopica*, или „патолошко својство робова, обојених и сиромашних, да не поштују приватно власништво”.

Поред тога, у домену кривичног права, медиализован је друштвени чин крађе. Од како су се с краја XIX века, у већ устаљеном индустријском начину производње, појавиле робне куће, један вид крађе је измештен из казненог и кривичног у медицинско-психијатријски домен. Уклањање пулта који је делио робу и купце, повећало је не само промет робе, већ и крађу. Међутим, крађа се није подједнако правно третираола, јер је један вид крађе остао у правно казним, а други премештен у психијатријски домен. Крале су особе из свих друштвених слојева, али богатим особама из виших друштвених слојева (најчешће женама које су у куповину ишле редовније од мушкараца), које нису одолевале изазову крађе, приписивана је дијагноза „клептоманије”. Са друге стране, идентично понашање – крађа – сиромашних особа из нижих друштвених слојева остала је у домену кривичног права. Дакле, клептоманија се користила за означавање оних особа које су процењене као особе које нису имале финансијске потребе за крађом, а ипак су крале – што је „евидентно”, било последица неке фундаменталне душевне болести која је овакве особе ослобађала одговорности за њихове поступке. Оваквим начином концептуализације, морални интегритет владајуће класе остајао је недирнут, а њена економска и правна позиција су тиме повлашћиване.

Још један сликовит пример односи се на криминализовање читавих система традиционалних представа о браку, породици и сексуалности. Некада сасвим нормалне, традиционално обавезујуће везе жена од око дванаест година (које су по данашњим критеријума још увек девојчице), и мушкараца најчешће много старије доби, биле су основа проучавања етнологије. По данашњим критеријумима, сексуални односи одраслих са особама млађим од 16 година спадају у домен педофилије, патолошког понашања, и представљају сексуални деликт – једну врсту кривичног дела. Било би

интересантно замислити суђење Александру Мекензију, прослављеном европском истраживачу северноамеричког континента по коме је река, трећа по величини на америчком континенту, добила име (енгл. *MacKenzie River*). Мекензи се у својој 48. години оженио четрнаестогодишњом девојцом. У Британском парламенту је крајем деветнаестог века сагласност родитеља за удају ћерки померена са 12 на 13 година. Тада никаквог злостављања није било. По данашњим мерилима, он је сексуално злостављао једну девојчицу – што га чини педофилом. Непримереност критеријума „онтолошке евидентности” овде постаје евидентна.

Било би зававајуће мислити да је утицај дијагностичког дискурса психијатрије на грађанска права ствар давне прошлости. Дијагноза „метафизичка интоксикација”, подврста хебефреније, коришћена међу психијатрима у Совјетском Савезу, односила се на адолесценте затечене у рефлексивним преиспитивањима смисла живота, религије и своје улоге у свету. За одрасле дисиденте била је резервисана дијагноза „социјална шизофренија” – јер нормална особа евидентно не може да замисли бољи вид друштвеног уређења од комунистичког. Обе ове дијагностичке категорије совјетске психијатрије одржале су се у употреби све до 1991. године. Лечење ових обољења такође није имало исцељујуће ефекте, али су њиме успешно оправдавале различите врсте политичких обрачуна – слање у гулаге и сл.

Нажалост, чак и данас су судске пресуде често посредоване медицинским и психијатријским вештачењима, односно експертским налазима заснованим на, најблаже речено, дубиозним критеријумима. Као пример нека послужи домаћа судска пракса: у парничним предметима вештачење степена интензитета претрпљеног страха код оштећених врше лекари – психијатри, али и хирурзи-ортопеди! У тим случајевима, коначну одлуку *de jure* изриче суд, али је *de facto* доноси медицинска или психијатријска експертиза.

Прототипска класификација по којој су менталне болести једна врста грешке природе, заснована је на „онтолошки евидентном” схватању о девијацији абнормалних особа од „нормалног психичког функционисања”. Временом је закључивано да извесна понашања леже ван граница разума и она су означавања као „менталне болести”, и притом су се користили посебни референтни оквири за њихову класификацију (Horwitz, 2002). С почетка, на овај начин оквалификован је само мали број озбиљно поремећених особа. Временом, ограничена употреба психијатријских етикета се незамисливо проширила. Разноврсност стања која се тренутно

класификују као абнормална, огроман број и широка распрострањеност људи за које се претпоставља да пате од ових болести, али и растући број професионалаца (и професија) задужених за њихово збрињавање су без преседана. Разлози због којих се људи данас потпуно легитимно обраћају „У” професијама, пре само стотинак година били су потпуно незамисливи. Оно што данас називамо „интермитентним емоционалним поремећајем” некада је представљало повремено „пуцање филма” код особа притиснутих животним тешкоћама. С друге стране, легитимне процедуре лечења „абнормалних” које су некада спровођене данас би многе лекаре одвеле у затвор због „абнормалне” насилности према пацијентима. Одређена понашања у неким културама имају статус широко прихваћених обичаја, а у неким представљају недопустиво кршење људских права. Неки видови насиља, које у многим културама представља друштвено прихваћену нормалност, регулишу се недопустивим насиљем против читавих култура због недопустивог става других култура да је такво понашање недопустиво. Приликом светског првенства у фудбалу, одржаног у Кореји 2002. године, специфичности исхране једног народа узбуркале су свет. У протестима глобалних размера, коришћење паса у корејској исхрани проглашено је абнормалним, а да притом нормалност веома раширене навике да се ембрион нерођеног пилета помешан са уљем сервира као интернационални прехранбени деликатес (познатији као мајонез) – није уопште довођена у питање. Није згорег поменути да је једно исто понашање – уживање марихуане – у Западној цивилизацији медиализовано као вид абнормалне зависности од дроге, и криминализовано као кривично дело, и комерцијализовано као вид профитабилног нарко-туризма. „Нормални” хабитус особе која себи ово уживање приушти тако може да варира од болнице, преко затвора до хотела.

Бројни експерти за проучавање „онтолошке евидентности” абнормалног тако су се оглушили о упозорења антрополога. Прихваћене западне дефиниције нормалности давно су доведене у питање (Benedict, 1934), јер стања и понашања која нека друштва сматрају абнормалним – параноја, транс, напади и слично – често имају статус нормалности у другим културама. С друге стране, понашања која су нормална у култури Запада, другачије се третирају у другим културама. Особа која се данас доживљава као расположена, срећна и склона проводу, код Добуанаца у Меланезији била би доживљена као – луда. Зато је тешко отети се утиску да културне норме специфичности понашања припадника Западне цивилизације нису подједнако на удару патологизације као и културне специфичности

емиграната који је насељавају. У „Приручнику за здравље емиграната” (Loue, 1998), описани су поремећаји као „болест духова” која је описана као стање у коме је неко преокупиран појавама као што су духови, смрт или преминуле особе. Саопштења о контакту са преминулом особом која долазе од стране емиграната са југа америчког континента биће оквалификоване као симптоми ове „болести”, док ће такви садржаји припадника западне цивилизације најчешће бити окарактерисани као аутентичне «наднаравне» способности или њихово симулирање. Поремећај „зло око” чији симптоми – свраб коже, главобоља, жецање, нервоза и поремећај сна – представљају последицу урока неке особе, карактеристика је менталног стања појединаца из латиноамеричких култура, али не постоји ни у једном приручнику за припаднике Западне цивилизације. Зато не изгледа далеко од памети очекивати да у скорој будућности глобализованог света коришћење различитих аршина у процени психичког здравља читавих локалних култура буде проглашено „абнормалним”. Бујање дискурса патологизације друштва полако узима свој данак.

Лењост као карактерна црта: пример позиционирања у дискурсу

Једна од особина модерног света која га чини „модерним” јесте и његова свест о себи. Европски свет, који је створио реформацију, индустријску револуцију, капиталистички поредак и јако устројство националних држава створио је и један нови речник који је открио и ново виђење унутрашње личности (Sasman, 1985). Свест је постала кључна реч у XVII веку, а нови језик унутрашње личности још више је померио тежиште свести из космоса који окружује људско биће у само то биће – у појединца. Рефлексивни свет, свет у коме се развила идеја о самосвести очитовао се и у променама у језику – новим речима и њиховим облицима које су довеле до једне од најзначајнијих културних форми модерног доба – проучавања карактера. Овом проучавању придавала се највећа могућа важност:

У доба самосвести, једно популарно виђење унутрашње личности коју је одређивала реч „карактер” постало је основа одржања, па чак и обликовања значајних видова културе. Таква концепција имала је две важне улоге. Предлагала је метод којим би се овладало унутрашњом личношћу, а истовремено би се радило и на њеном развијању. Она је, у ствари, доказивала да је та врста самоконтроле најбољи пут до пуног развоја моралног значаја унутрашње личности. Она је, даље, обезбеђивала начин да се унутрашња личност представи друштву, и нудила мерило понашања које обезбеђује

однос „друштвеног” и „моралног”. Увид у важност карактера дају стотине књига, памфлетâ и чланака који су написани у то доба... Ови текстови су увећавали важност појма карактера за културу XIX века. То је била култура карактера (Sasman, 1985: 420).

На културу карактера успешно се накалемило и изучавање појединаца које је представљало задатак многих научних дисциплина XX века, а пре свих – психологије. Научна психологија је настојала да открије унутрашња својства појединца помоћу објективне и вредносно неутралне анализе његових трајних диспозиција – црта личности – или инхерентних својстава заложених у људској унутрашњости чијим се адекватним вредновањем може проценити и карактер сваке индивидуалне особе. Дискурс научне психологије XX века у већини случајева је карактер сместио у загонетне дубине невидљиве психе која се понекад пробијала до опажљивих сфера и манифестовала у понашању. Дужност научника који су ове особине проучавали подразумевала је рационалну уздржаност и потпуну елиминацију сваке пристрасности зарад утврђивања „објективних” карактеристика личности проучаваних особа које нису смеле да буду загађене субјективним утисцима или вредносним мерилима испитивача. Предмет интересовања великог дела психологије XX века заснивао се на проучавању истинског и неутралног карактера неке особе – карактера какав он заиста јесте, односно *праве* људске «природе». Са тим циљем на уму, психологија је почела грађење једног од својих најпроблематичнијих идентитета – идентитета „природне”, вредносно неутралне и политички невине науке.

Но, и поред несумњиве користи неких својих доприноса, модерна наука није избегла талас свеобухватних преиспитивања својих сржних епистемолошких претпоставки. Захваљујући свеопштој кризи легитимитета, на сцену су се вратили помало заборављени дух скепсе и све снажнији дух критичког мишљења. Многбројни филозофи науке (Popper, 1972; Kuhn, 1974; Goodman, 1978; Searle, 1995) довели су у питање устаљено разумевање људске природе и људских особина као природне категорије која постоји независно од ума, језика и културе.

Један изразито илустративан пример два различита приступа људским особинама које представљају неодвојив предуслов спровођења циљева и образовања и васпитања је и пример карактерне црте «лењости» и њене фаворизоване супротности „вредноће”. После настанка тестова интелигенције с почетка прошлог века, основни критеријум за утврђивање

способности за школовање више није била само природна и урођена бистрина ученика – његова памет – већ и вредноћа са којом је приступао извршавању својих обавеза. Јер, уколико би тестови посведочили о довољном присуству интелигенције код неке особе, онда је њено лоше постигнуће у школи приписивано једној посебној црти њеног карактера – „лењости”: неспремности за рад, некој врста «тупог нехата и одсуства сваке пажње» (Лок, 1951: 111). Питање лењости спрам вредноће постало је тако једно изразито важно средство дисциплиновања у спровођењу процеса образовања и васпитања. Лењост је постала баук који је требало избећи – не само у школи, већ у сваком друштвеном домену – па и у кулинарском.

„Лења пита” није посебно репрезентативан колач. Ипак, она је посебна на један сасвим необичан начин. У своме кратком називу, лења пита носи заложен читав један поглед на свет који се може назвати патријархалном културом, епохом просвећености, добом модерне, традиционалним схватањем ствари и томе слично. Међутим, много је важније да је то поглед на свет добро познат свима који су у његовим оквирима васпитани и образовани. Временом, овај начин схватања света све јаче удара о зид својих ограничења и рок његовог трајања полако истиче. Стога је једна црта карактера – „лењост” и један од њених производа – „лења пита” на овом месту изабрана као један наизглед бенигни квалификатив који представља јако добар пример вршења прикривених и недовољно освешћених стратегија моћи.

Пита може да буде укусна или неукусна, масна и посна, свежа и бајата, слана или слатка, и још штошта – али „лења”? „Лењост” представља придев, који има своју улогу у језику и којим се нека именица детаљније описује. Међутим, овај опис изгледа нелогично и сасвим неуобичајено када се примени на питу. По свој прилици, у овом случају се ради о стилској фигури, метафори, „помоћу које се преноси значење једне речи на цео комплекс неког другог појма” (Живковић, 2001: 68) – у овом случају на појам пите. У вези са тим одмах се намеће и питање – Чија лењост се преноси на питу? Одговор треба да буде добро познат старијим генерацијама. Наравно, лења је домаћица која је питу направила. С обзиром на то да некада није било могуће купити готове коре за питу, уобичајени начин прављења пите започињао је дуготрајним и напорним прављењем кора. Домаћица која је правила питу морала је да устане веома рано, замеси брашно и развуче коре много пре но што се пробуде остали укућани – да би пита била на време готова. И поред тога, овако спремљена пита није се звала „вредна пита”, већ је своје

име добијала на основу фила који се у њу ставља – пита од јабука, вишања и томе слично. Међутим, некој, данас нажалост непозатој домаћици, на памет је пала идеја како да скрати ову захтевну работу и, уместо да развучи коре, само замеси брашно, шећер и маст и између стави фил. Тако се цео пројекат прављења пите приметно поједноставио. Производ ове кулинарске интервенције данас је познат под називом „лења пита”, по домаћици која је била сувише лења да развучи коре на традиционалан начин.

Лења? Зашто баш лења? Зашто одмах дерогативно о незнаној домаћици која је могла да буде и проглашена претечом „инстант” приступа кувању? А зашто не – креативна? Зашто не – економична? Зашто не – рационална? Зашто не – савремена? Или преморена од кућних послова? Или неспремна на домаћичке ритуале? Или интелектуално поткована и без времена за бацање? Или нерасположена за субординацију? Или чак субверзивна према патријархалној доминацији? Или политички активна домаћица, устала против вековног фаворизовања „јачег” пола?

Наравно, јеловник није сасвим прикладно попрште за спровођење политичких обрачуна. С друге стране, вербално етикетирање и стигматизовање домаћице која нарушава устаљени склад патријархалних ритуализама у спремању хране, нажалост, сасвим је дозвољено – из једноставног разлога што је под пуним патронатом поменутог погледа на свет. Наиме, у традиционалном схватању одомаћеном у култури Запада у протеклих пар миленијума, улога језика пре свега се посматра као начин да се искаже мишљење и да се неки постојећи објекат, са свим својим инхерентним карактеристикама идентификује и симболично представи без потребе да он буде присутан и да се на њега може показати прстом. Према томе, језик је вековима схватан као средство за означавање објеката који постоје независно од делатности људског ума и без обзира на језичке ресурсе који се могу разликовати од језика до језика. Лењост, алегоријски премештена у питу, у ствари представља опис карактера незнана домаћице, црту карактера која еманира из њене «праве» природе.

Међутим, уколико се речју „лењост” не исказују неко инхерентно својство ученика или неке друге особе, на шта се онда уопште та реч односи? Уколико се у синтагми „лења пита” не указује на лењост домаћице – о чему онда уопште та лењост говори? Једноставни одговор на ово питање гласи да лењост не говори ни о пити, ни о домаћици, већ о говорнику, о особи која је била суочена са једним сегментом понашања, и о његовом односу са

неком особом која се понаша на изванредан начин. Исто понашање у неком другом контексту – на пример неспремност Тома Сојера да фарба теткину ограду, већ да врцавим духом намами своје другове да то раде уместо њега – проглашено је за сналажљиво. Неспремност шпанских племића од пре неколико векова да се лате неког рада у неком другом контексту проглашена је аристократском манифестацијом „чисте крви”. Неспремност Евгенија Оњегина да управља наслеђеним имањем проглашена је за његову мрзовољност у трећем контексту. Сва ова три контекста била су слична по томе што је поменуто понашање требало осмислити. И сва ова понашања, слична по томе што ниједна од наведених особа није била спремна да се прихвати рада – осмишљена су и опојмљена на различите начине. Најблаже речено, то значи да је улога опазиоца бар подједнако важна у осмишљавању и опојмљивању неког понашања као и улога особе која се понаша.

Није зато тешко закључити да свако од ових понашања само по себи не носи никакво значење. Насупрот томе, значења ових понашања се творе у узајамним односима особа које се понашају и посматрача, односно непосредних опазилаца који ово понашање треба да осмисле. Број различитих опазилаца је потенцијално огроман, као и број различитих описа неког понашања. Оно што је за све различите описе заједничко пре свега је то да су сви опазиоци у процесу осмишљавања описиваног понашања увек посредовани – својим језиком, културом, обичајима, историјом, вредностима друштвене заједнице којој припадају, али и друштвеним интересима – како личним, тако и интересима друштвене групе којој припадају.

Шта су онда заправо лењост, непослушност или нормалност – и сви остали пожељни видови понашања који се фаворизују као средства остваривања курикулума, или као друштвено пожељне црте личности које спровођење курикулума може да обезбеди ученицима – уколико нису црте карактера који обитава у скровитим тминама људске психе? Једноставно, овакви изрази представљају разноврсне лингвистичке ресурсе, начине осмишљавања којим се отписују многи други лингвистички ресурси којима се неко понашање може осмислити и конституисати на други начин. Они истовремено чине и завесу која у први мах прикрива колање бројних односа моћи између различитих особа или група. Због тога, незнану домаћицу и њену кулинарску иновацију не треба одмах оптуживати за избегавање радних обавеза; непослушну децу не треба шибати због њихове субверзивне делатности којом се доводи у питање један тако важан национални пројекат као што је курикулум; робове не треба бичевати зато што теже слободи,

хомосексуалце не треба кастрирати, а људе чије понашање не одобравамо не треба азилирати. Насупрот томе, пре свега и изнад свега „Ў науке” треба јасно ситуирати у херменеутички контекст и засновати их на разумевању понашања са становишта намера и разлога и логике самих особа које настојимо да разумемо. Поред тога, треба истрајати у настојању да се схвати да разлози због којих се неко понаша на начин који се понаша – узимајући у обзир и да је сваки ученик *особа* са сопственим разлозима, намерама и хтењима – не морају увек да буду у потпуном складу са опште декларисаним вредностима заједнице, а да при том не морају нужно да се проглашавају за лоше и непожељне. Незнана домаћица не мора да буде лења само зато што није вредна, већ и зато што не пристаје на вредноћу као врховни критеријум вредновања женског понашања. Или можда због тога што сматра да су бројни сати које треба провести у припремању неког јела које се може појести за неколико минута пример правога малог бесмисла и арчења времена. Или једноставно зато што је домаћица на дијети, и не жели да самој себи прави зазубице. Или пати од анорексије, или је љута на свог супруга, или потиштена због кризе средњег доба. Због тога људе који не раде оно што *ми* мислимо да *они* треба да раде не треба одмах оптуживати за лењост и отписивати бројне друге лингвистичке ресурсе помоћу којих се њихово понашање можда може много боље разумети. Чак и самог Гончаровљевог „Обломова” могуће је лакше и боље разумети као беспомоћну, уплашену, скучену, учаурену или депресивну особу – него као отелотворење чисте непатворене лењости, чији је најистакнутији симбол временом постао. Зато и сваки васпитач или наставник који родитељима указује на лењост њиховог детета, или лекар који, слежући раменима родитељима говори да им не може помоћи зато што лењост није поремећај душевног здравља, већ црта карактера који се не може лечити – треба добро да се запита зашто отписује мноштво других дискурзивних ресурса помоћу којих је дете могуће разумети и евентуално му помоћи.

Закључак

Питање нормалности представља пре свега питање *граница*. То нису границе које су заувек дате и непроменљиве, границе којима се у свету јасно одвајају један од другог реално постојећи објекти са инхерентним својствима независним од делатности људског ума. То нису ни границе које представљају видљив јаз, јасан дисконтинуитет између појава које ”реално” постоје и које незауостављиви прогрес науке чини ”онтолошки евидентним”, нити, пак, границе између недокучивих тмина човекове унутрашње

ментације и очигледне спољашњости у којој наука открива невидљиви сплет нити од којих је саткан човеков психички живот. Тајна човека не крије се унутар океанских дубина његове психичке унутрашњости. Ниједно људско биће није острво, нити иједна особа може да буде суверен своје унутрашње територије:

Из унутрашњости језика доживљеног и прихваћеног као језик, у игри његових могућности уперених ка њиховим крајњим тачкама, наговештава се човекова коначност; када доспе на врхунац сваке могуће речи, он не стиже до средишта самог себе, него до подножја оног што га ограничава: у предео у коме лута смрт, у коме се гаси мисао (Fiko, 1971: 421).

Време у којем је психологија свој задатак схватала као откривање човекове реалне унутрашње суштине и његове природне, „онтолошки евидентне” нормалности – полако пролази. Делање људи представља позив другим људима да њихово делање опојме и осмисле. Карактеристике нечијег понашања не зависе само од унутрашње суштине делатника, већ и од многобројних других учесника интеракције који такође конституишу те карактеристике процесима сопственог делања – опажајући, осмишљавајући и опојмљујући понашање делатника. Уколико се, пак, нешто и може назвати човековом суштином, оно се налази између људи. Човек је пре свега биће односа, биће које перманентно помера своје границе. Биће за кога је много важније да проучава оно што може да постане од оног што јесте. Оно што може да постане померајући нејасну границу између непознатог и онога што мисли да зна. Зато и оно што човек јесте и оно што он може да постане пребива изван граница познатог и нормалног. Због тога и психологија треба да га тражи пре свега у нејасној имагинацији, расутим слутњама и неизвесностима непознатог – ван јасних граница позитивног знања.

Литература

- American Psychiatric Association: *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (4th Edition). Washington DC: American Psychiatric Association, 1994.
- Benedict, R., Anthropology and the Abnormal. *Journal of General Psychology*, 1934, str. 10, 59-80.
- Cooper, D. *Jezik Ludila*, Zagreb: Naprijed, 1986.
- Danzinger, K., *Naming the Mind*. London: Sage, 1997.
- Deetz, S, The New Politics of the Workplace: Ideology and Other Unobtrusive Controls. U: H.W. Simons & M. Billig (Eds.), *After Postmodernism: Reconstructing Ideology Critique*, 172-199. London: Sage, 1994.
- Fuko, M., *Reči i Stvari*. Beograd: Nolit, 1971.
- Fuko, M, *Istorija Ludila u Doba Klasicizma*. Beograd: Nolit, 1980.
- Fuko, M, *Predavanja*. Novi Sad: Bratstvo Jedinstvo, 1990.
- Фуко, М, *Надзирати и Кажњавати*. Београд: Просвета., 1997.
- Фуко, М, *Археологија Знања*. Београд: Плато, 1998.
- Фуко, М, *Ненормални: Предавања на Колеж де Франсу 1974-1975*. Нови Сад: Светови, 2002.
- Gaines, A, from DSM-I to III-R; Voices of Self, mastery and the Other. *Social Scences and Medicine*, 3, 3-24, 1992.
- Gergen, K, *Realities and Relationships: Soundings in Social Constructions*. Cambridge, MA: Harvard University press, 1994.
- Gergen, K, *Invitation to Social Construction*. London: Sage, 1999.
- Gergen, K.; Hoffman, L.; & Anderson, H., „Is Diagnosis a Disaster? A Constructionist Dialogue”, U: F. Kaslow (Ed.) *Relational Diagnosis*. New York: Wiley, 1996. Preuzeto sa Interneta: <http://www.swarthmore.edu/socsci/kgergen1/text5.html>.
- Hare Mustin, R. & Marecek, J., Abnormal and Clinical Psychology: The Politics of Madness. U: D. Fox and I. Prilleltensky (Eds.) *Critical Psychology: An Introduction*, 1997, str. 104-121.
- Horwitz, A, *Creating Mental Illnes*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002..
- Kelly, G, *The Psychology of Personal Constructs*. New York: Norton., 1955
- Kutchins, H. & Kirk, S, *Making us Crazy – DSM: The Psychiatric Bible and the Creation of Mental Disorders*. New York: Free Press, 1997.
- Lacan, J. (1981): *Le seminaires, Livre III: Les Psychoses*. Paris: Seuil.
- Leitner, L. & Phillips, S, „The Immovable Objects Versus the Irresistible Force”, *Journal of Humanistic Psychology*, 2003, str. 43, 156-173.

- Lok, Dž., *Misli o vaspitanju*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke republike Srbije, 1951.
- Loue, S. (Ed.), *Handbook of Immigrant Health*. New York: Plenum Press, 1998.
- Lukes, S. (1974): *Power: A Radical View*. London: Macmillan., 1974.
- Magaro, P. (Ed.) , *The Construction of Madness*. Oxford: Pergamon Press, 1976.
- Magaro, P. (1976a): „The Cultural Context of Madness and its Treatment”m U: P.Magaro (Ed.) *The Construction of Madness*, str. 23-66. Oxford: Pergamon Press.
- Mahoney, M. & Lyddon, W. (1988): Recent Developments in Cognitive Approaches to Counseling and Psychotherapy. *The Counseling Psychologist*, 16, 190-234.
- Neimeyer, R. & Raskin, J. (Eds.): *Construction of Disorder*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Parker, I., Georgaca, E., Harper, D., McLaughlin, T. & Stowell-Smith, M., *Deconstructing Psychopathology*. London: Sage, 1995.
- Popper, K, *Conjectures and refutations*. London: Routledge & Kegan Paul, 1972.
- Rosenhan, D, On Being Sane in Insane Places. U: P. Watzlawick (Ed.) *The Invented Reality*, 117-145. New York: Norton, 1984.
- Rouse, J., *Knowledge and Power*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987.
- Sampson, E, „Identity Politics” u: *American Psychologist*, 1993, str. 48, 1219-1230.
- Sarbin, T. & Mancuso, J, *Schizophrenia: Medical Diagnosis or Moral Verdict?* Elmsford, NY: Pergamon Press, 1980.
- Schumacher, E.F. *Small is Beautiful: A Study of Economics as if People Mattered*. Falmouth: Sphere Books, 1973.
- Searle, J, *The construction of social reality* , Harmondsworth: Penguin, 1995.
- Simon, L, *Psycho”therapy”: Theory, Practice, Modern and Postmodern Influences*. Westport, CT: Praeger, 1994.
- Szasz, T, *Proizvodnja Ludila.*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Бујаклија, Л, *Лексикон Страних Речи и Израза*. Београд: Просвета, 1986.
- Živković, D, *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti*. Beograd: Draganić, 2001.

Кључне речи:

конструктивизам, нормализација, нормалност, абнормалност, онтолошка евидентност, патологизација друштва

Dušan Stojnov

**CULTUROLOGICAL REVISION OF UNDERSTANDING
NORMALITY IN “Ψ” SCIENCES**

Summary

This paper reviews different approaches towards human normality, usually dealt with in the context of „Ψ” sciences (psychology, psychiatry and psychotherapy). The prevailing approach which states that normality is „ontologically evident” and residing in natural behavior, is opposed to the approaches viewing the dimension of normality versus abnormality, as socially constructed entity situated in culture. It has been advocated that the boundary between normality and abnormality is fuzzy, that it resides in the absent standards and gives a privilege to the social groups that are not sufficiently transparent, while the criteria for construing normality is varying through time in different cultures.